

УДК 930(477.83/.86) «13/15»

Миرون Капраль

доктор історичних наук, професор,
керівник Львівського відділення Інституту
української археографії та джерелознавства
ім. М.С.Грушевського НАН України

МІСТА ЖИДАЧІВСЬКОГО ПОВІТУ XIV–XVI СТ.

У статті розглядається міська мережа Жидачівського повіту Львівської землі у Руськомі воєводстві в пізньому середньовіччі та початку ранньомодерного часу. Автор встановив кількість населених пунктів, що одержали міське маґдебурзьке право. Два найбільші центри – Жидачів та Долина – отримали надання як королівські міста, а шість інших (Стрілища, Ходорів, Журів, Соколів, Монастирець, Журавно, Розділ) були засновані як приватні шляхетські міста. Загалом Жидачівський повіт залишався одним з найменш урбанізованих регіонів західноукраїнських земель у досліджуваний період.

Ключові слова: Жидачівський повіт, Руське воєводство, Львівська земля, Жидачів, Долина, міська локація, урбанізація.

Ще до поширення польського права у 1434 р. на українські (руські) землі Польського королівства, не пізніше 1432 р., у документах з'являється Руське воєводство, до складу якого увійшло спочатку чотири землі (Львівська, Перемишльська, Сяноцька та Галицька), а наприкінці XV або на початку XVI ст. – Холмська земля¹. Жидачівський повіт згадується в джерела вперше у 1375 р.², входячи в склад Львівської землі. Очолює адміністрацію повіту жидачівський староста і перша згадка про цей уряд датується 1441 р.³ За під-

¹ Детальніше досліджував адміністративно-територіальний устрій Руського воєводства у пізній середньовічній та ранньомодерній періоди: Крикун М. Поширення польського адміністративно-територіального устрою на українських землях // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1990. – Вип. 42. – С. 24–32; Його ж. Земські уряди на українських землях у XV–XVIII ст. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1994. – Т. 228. – С. 65–66. Див. також: Dąbkowski P. Podział administracyjny województwa ruskiego i bełzskiego w XV w. – Lwów, 1939.

² Akta Grodzkie i Ziemskie. – Lwów, 1875. – Т. V. – S. 12.

³ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka): Spisy / Opr. K. Przyboś. – Wrocław etc., 1987. – S. 23, 182.

рахунками польського дослідника Александра Яблоновського, Жидачівський повіт у другій половині XVI ст. обіймав площу у 64, 11 милі² (або з переведенням у сучасну метричну систему – 3 тис. 270 км²)⁴.

У кількох документах Жидачівщина фігурує як окрема земля або належна до Перемишльської землі. Часто у офіційних документах вживався зворот “terra Leopoliensa et districtus Zydaczoviensis” тобто “Львівська земля та Жидачівський повіт”, ніби мова йшла про різні адміністративні райони. Таку ситуацію можна пояснити двома причинами: історично сформованою політичною відокремленістю Жидачівського повіту та географічними умовами, що виокремлювали південну прикарпатську Жидачівщину від північної рівнинної Львівщини⁵. Давній Жидачівський повіт обіймав частину сучасних Жидачівського, Стрийського, Миколаївського районів Львівської області, а також майже повністю Долинський та весь Рожнятівський й незначні частини Рогатинського та Калуського районів Івано-Франківської області (*карта 1*). Цікаво, що територія сучасного Жидачівського району не входила повністю в історичний Жидачівський повіт середньовічного та ранньомодерного часу. До середини XVI ст. велася суперечка щодо теперішню північну частину Жидачівського району з територією навколо сучасного міста Нових Стрилиць, аж поки вона не увійшла остаточно до Львівського повіту.

Міська проблематика українських земель Польського королівства досліджувалася активно протягом останнього століття⁶. Але конкретного дослідження про міста, що функціонували на історичній Жидачівщині, не проведено. На кінець XVI ст. у Жидачівському повіті нараховувалось 8 міст⁷ з магдебурзьким правом. Чотири з них виникли

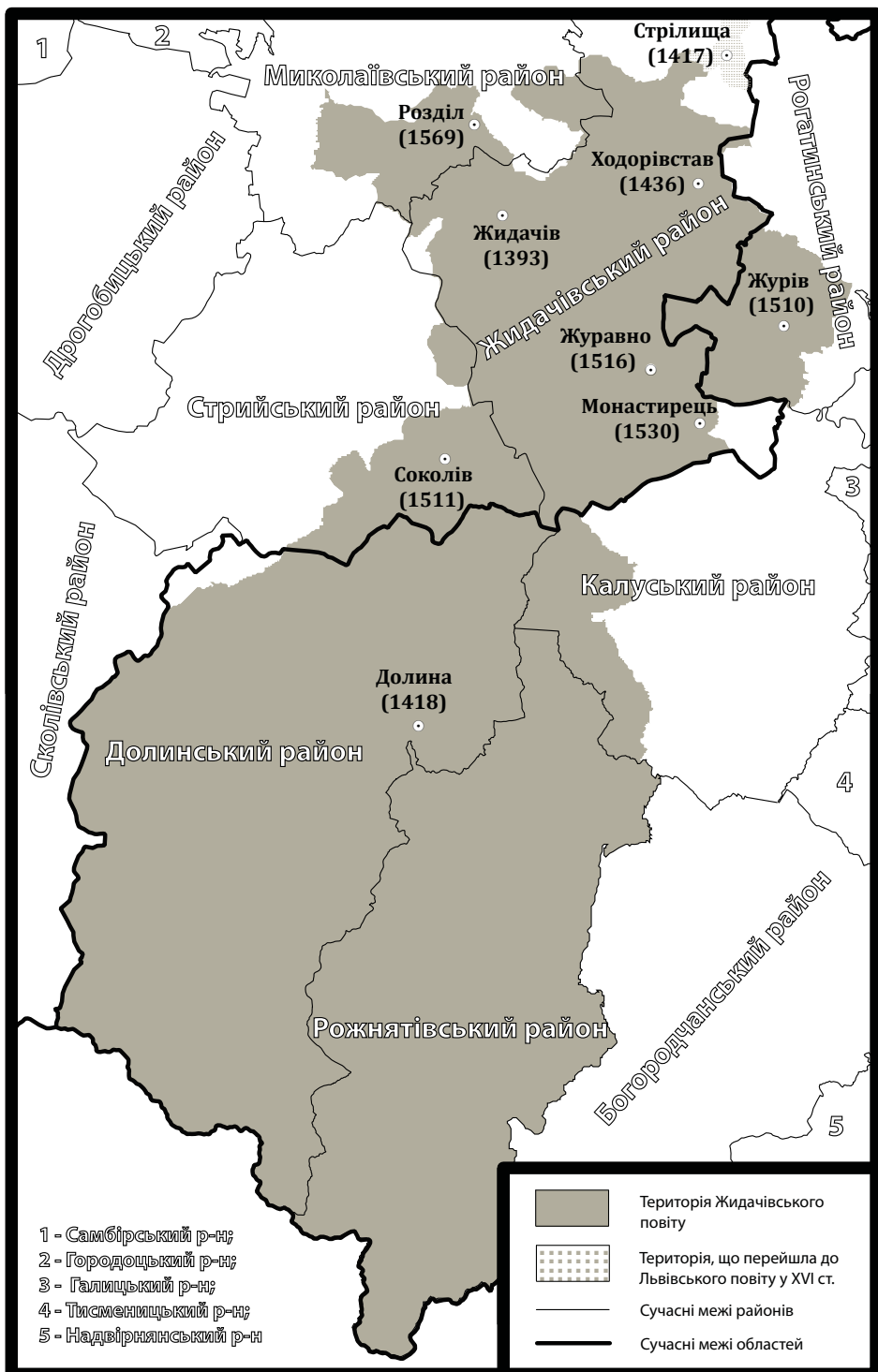
⁴ Jablonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – Т. 7, cz. 2: Ziemie ruski. Ruś Czerwona // Źródła dziejowe. – Warszawa, 1903. – Т. XVIII, cz. 2. – S. 42; Przyboś K. Granice ziemi lwowskiej (wraz z powiatem żydaczowskim) // Rocznik Przemyski. – Przemyśl, 1999. – Т. 45, z. 4: Historia. – S. 3.

⁵ Детальніше див.: *Капраль М.* Жидачівський повіт Львівської землі в XVI столітті (за матеріалами поборових реєстрів) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Львів, 2004. – Т. 1. – С. 546–565.

⁶ Основні дослідження з історії міст регіону див.: *Dąbkowski P.* Podział administracyjny województwa ruskiego i belzkiego w XV wieku. – Lwów 1939; *Kiś Я.* Виникнення і розташування міст на території Руського і Белзького воєводства від XIV до середини XVI ст. // Архіви України. – К., 1968. – № 1. – С. 35–41; *Horn M.* Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej do końca XV wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. – Poznań, 1974. – Т. 35. – S. 49–74; *Szczygiel R.* Lokacje miast w Polsce XVI wieku. – Lublin 1989; *Janeczek A.* Faktorie, powiaty i dwory. Trzy sfery miejskiego ruchu lokacyjnego na Rusi Czerwonej (XIII–XV wiek) // Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej / Red. C. Buśko, M. Goliński, B. Krukiewicz. – Wrocław, 2006 (Acta Universitatis Wratislaviensis, t. 2985). – S. 421–445; *Idem.* Miasta prywatne na Rusi Koronnej do końca XV wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. – Poznań; Warszawa, 2016. – Т. 77. – S. 143–178.

⁷ Александр Яблоновский пише тільки про сім міст у Жидачівському повіті станом на 1578 р., опускаючи Журів (*Jablonowski A.* Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – S. 81, 200), хоч це містечко фігурує у списках шосового податку

Міста Жидачівського повіту Львівської землі (XIV - XVI ст.)

як міські поселення до середини XV ст. (Жидачів (1393), Стрілища (1417)⁸, Долина (1418), Ходорів (1436)), а всі інші ведуть свій початок у наступному столітті: Журів (1510), Соколів (1511), Журавно (1516), Монастирець (1530), Розділ (1569)⁹.

Історичний центр регіону-волості – Зудечів (пізніше – Жидачів) – що виник, очевидно, вже у X–XI ст. і знаходився через річку Стрий в інтенсивному економічному контакті з недалеким центром Галицького, потім Галицько-Волинського князівства – Галичем. Після падіння держави у середині XIV ст. та втратою Галичем столичних функцій, занепадає й значення Зудеча. Хоч з 1393 р. він став центром окремого володіння волості-князівства¹⁰, але політичні та економічні обставини виявилися складними для успішного розвитку міста та регіону загалом.

Зупинимось детальніше на локаційному привілеї Жидачеву, виданому королем Владиславом Ягайла 24 лютого 1393 р. з наданням місту магдебурзького права. Володар проводив політику, що полягала у покращенні економічного становища міста та його жителів, які отримували автономію у судовій, економічній ділянках, що врешті приводило до збільшення прибутків як володаря, так і його підданих. Очевидно, що цю політику започаткували ще за часів володарів Галицько-Волинської держави наприкінці XIII – в першій половині XIV ст., коли можна з певністю ствердити, що магдебурзьким правом володіли Львів, Перемишль, Володимир-Волинський, Сянок¹¹. Все більш переконливими виглядають гіпотези про локації в княжому часі Ярослава¹² та Ряшева (локація якого польськими дослідниками відноситься до часу близько 1315 р.)¹³. Загалом, станом на 1400 р. у західноукраїнських землях,

1565 р., сплаченого міщанами Жидачівського повіту, див.: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD), ASK, I, ks. 19, k. 340.

⁸ У середині XVI ст. Стрілища вже не входили до Жидачівського повіту (*карта 1*).

⁹ У дужках рік надання магдебурзького права або першої згадки в документах зі статусом міста (приклад Журавна та Роздола).

¹⁰ Див. детальніше: *Войтович Л.* Жидачівське князівство // Іван Виговський: збірник статей наукової конференції, присвяченої 350-літтю Конотопської битви / [упор. С. Ревуцький]. – Львів, 2010. – С. 40–44; *Пана І.* Жидачівське князівство (1393–1442) і Гедиміновичі: спірні питання історії // Фортеця: збірник заповідника “Тустань”. – Львів, 2012. – Кн. 2. – С. 177–184.

¹¹ Див.: *Грушевський М.* Історія України-Руси. – К., 1993. – Т. 5. – С. 224–228; *Fenczak A.* Lwów i Przemysł. Z rozważań nad fazami rozwojowymi procesów wprowadzenia prawa niemieckiego w ośrodkach Rusi Halicko-Włodzimierskiej w XIII i XIV wieku // *Rocznik Przemyski.* – 1997. – Т. 33, з. 2. – С. 57–66; *Капраль М.* Привілей 1356 р. як повторне надання магдебурзького права для міста Львова // Львів: місто, суспільство, культура. Т. 3 / Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск. – Львів, 1999. – С. 11–21.

¹² *Rychlik I.* Kościół kolegiaty Wszystkich Świętych w Jarosławiu. – Jarosław, 1930. – S. 39. Протилежна точка зору див.: *Przywilej lokacyjny miasta Jarosława z 1375 roku* / Opr. J. Kus. – Jarosław, 1995. – S. 8.

¹³ *Dybek E.* Lokacje na prawie niemieckim na ziemi Przemyskiej w latach 1354–1434. – Lublin, 2004. – S. 35; *Malczewski J.* Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.: powstanie, zagospodarowanie, układy przestrzenne. – Rzeszów, 2006. – S. 88.

що входили до складу номінального Руського королівства, поєднаного персональною унією з Польською короною, міське магдебурзьке право отримало 37 міст¹⁴.

Оцінюючи політичні обставини на час надання магдебурзького права, слід сказати, що, на думку Леонтія Войтовича, до 1390 р. Жидачів та сусідні землі утримувались проугорських тенденцій, залишаючись прихильними до князя Володислава Опольського¹⁵. Отже, надання 1393 р. Жидачеву магдебурзького права мало утвердити польські порядки на цих теренах.

За документом Владислава II від 1393 р. Жидачеву надавалося магдебурзьке право зі скасуванням всіх польських чи руських прав та порядків. Треба сказати, що таке положення було загальним та повторювалося в багатьох привілеях без огляду, чи це було першим наданням, чи повторним. Взірцем правових норм для Жидачева став Львів, на який орієнтувалися при наданнях і для інших міст. Наприклад, Перемишль також у 1389 р. отримав магдебурзьке надання за львівським взірцем¹⁶. Певною особливістю жидачівського надання в правовій ділянці була апеляція саме до львівського суду. Хоча таким правом апеляції Львів формально заволодів тільки у 1444 р., але неофіційно ним міг користуватися ще й у XIV ст., як столичне місто.

З юридичних прерогатив чітко виписувалися виключні права вїята на юрисдикцію над жидачівськими міщанами у всіх справах цивільного та кримінального характеру (щодо «злодійства, поранення, вбивства, підпалу, фальшування боргових квитів та в будь-яких інших справах»). Від його вироків міщани могли апелювати або до короля, або до старости руських земель. Також у випадку виявлення порушників цього надання, то дві третини вартості конфіскованого товарів мали бути направлені у королівську скарбницю чи місцевому старості.

З економічних надань очевидно найважливішим було надання 60 франконських ланів, які стали господарською округою міста. Порівняно з іншими містами, то Жидачів не отримав найбільше: Львів

¹⁴ Див.: *Horn M.* Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej do końca XV w. // *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych.* – Poznań, 1974. – Т. 35. – С. 49–74; *Kaminska K.* Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. (Studium historyczno-prawne). – Toruń, 1990. – С. 106–108; *Гошко Т.* Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV – поч. XVII ст. – Львів, 2002. – С. 128; *Кобилецький М.* Магдебурзьке право в Україні. – Львів, 2008. – С. 133–139; *Werdt C. von.* Stadt und Gemeindebildung in Ruthenien: Okzidentalisation der Ukraine und Weissrusslands im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit. – Wiesbaden, 2006. – С. 54–60. Анджей Янечек вважає, що на 1400 р. на руських землях Польського королівства існувало «не менш, ніж 32 міста»: *Janeczek A.* Miasta prywatne na Rusi Koronnej do końca XV wieku // *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych.* – Poznań; Warszawa, 2016. – Т. 77. – С. 145.

¹⁵ *Войтович Л.* Жидачівське князівство // Іван Виговський: збірник статей наукової конференції, присвяченої 350-літтю Конотопської битви / [упор. С. Ревуцький]. – Львів, 2010. – С. 40–44.

¹⁶ *Akta Grodzkie i Ziemskie.* – Lwów, 1875. – Т. V. – С. 23–25.

отримав 100 франконських ланів, стільки ж ланів мали Перемишль, Ярослав¹⁷, Коломия та інші міста. На чотирьох ланах міщани отримали право вільно випасати худобу, а ще на двох ланах випосажувалась місцева католицька парохія. Останній пункт був необхідний польським володарям краю для того, щоб підтримати іноземний колонізаційний елемент у руському (українському) краї. Вже у 1387 р. Владислав II надав село Рогізно Жидачівського повіту костелові Діви Марії у місті Жидачеві¹⁸, а 1415 р. Свидригайло подарував священику (ректору) костелу св. Діви Марії у місті Жидачеві землю на передмісті вздовж річки Стрий з 20 передміщанами на ній та з усіма їхніми чиншами і прибутками¹⁹. Південна частина Руського королівства, пізніше Руського воєводства особливо важко піддавалася на польську колонізацію, що було помітно і в пізніші часи, у XVI–XVII ст.²⁰ Очевидно, що русини (українці) входили до управління містом нарівні з католиками (поляками та німцями), адже останніх у місті було небагато.

З інших економічних надань слід згадати про право проводити щотижневий торг у Жидачеві у суботні дні, на який могли вільно привозити товари будь-які купці, як місцеві, так і чужоземні («незалежно від стану та гідності, матимуть кожної суботи, як згадано, повну та всіляку можливість вільно купувати та продавати товари та їхні купецькі речі будь-якого виду чи гатунку»). Також місто подбало про свою монополію в навколишній окрузі, попросивши вписати до привілею заборону влаштовувати на відстані однієї милі шинки, ремісничі майстерні чи купецькі ятки. Це було зроблено, щоб уникнути можливої конкуренції як з боку шляхетських власників оточуючих сіл, так і приїжджих купців.

ï* * *

Центром південного регіону Жидачівського повіту стала Долина з великим комплексом королівських або державних маєтків Долинського староства. Всі села розміщалися компактным масивом у басейні та на берегах річок Свічі та Чечви. Долина як місто — центр солевидобутку відома з давніх часів. Перша згадка про заснування міста припадає на початок XV ст., коли 1418 р. король Владислав II Ягайло надав посаду війта в Долині Михайлові Лучку (Michael Łączka) з правом заснувати місто на німецькому праві²¹. Януш Шишка на підставі одного доку-

¹⁷ Ibid. – Lwów, 1878. – Т. VII. – С. 19–21.

¹⁸ Ibid. – Lwów, 1870. – Т. II. – С. 27–29.

¹⁹ Ibid. – С. 65.

²⁰ Janeczek A. Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej w XIV–XVI w. // Przegląd Historyczny. – Warszawa, 1978. – Т. 69. – З. 4. – С. 597–622.

²¹ Описи королівщин в руських землях XVI віку. Люстрації земель Перемиської й Сяноцької // Жерела до історії України-Руси / Упор. М. Грушевський. – Львів, 1897. – С. 66–67; Kaindl R. Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes in Galizien // Archiv für österreichische Geschichte. – Wien, 1910. – Bd. 100. – S. 441 (nr. 661). Пор. короткі

мента з 1404 р. зі згадкою про Михайла, вїта з Долини²², робить висновок про існування вже у той час локаційного міста, або громади на магдебурзькому праві²³. Проте у привілеї 14118 р. чітко говориться про перетворення села у місто («*villam Dolina in civitatem transformamus*»)²⁴.

Короткий період у другій половині XV ст. місто відносилося до Стрийського повіту²⁵. Втім, на початку XVI ст. Долина фігурує у реєстрах поборового податку за 1510 та 1512 рр. як міське поселення Жидачівського повіту²⁶. 24 квітня 1525 р. вона отримала повторний королівський привілеї на локацію з наданням магдебурзького права²⁷. Як і деякі інші міста Жидачівського повіту вона добула право на два щорічні ярмарки: на свята Стрітєння (*Purificatio BMV*) та Відвідання Пречистої Диви Марії (*Visitatio BMV*), а тижневі торги – по понеділках.

Жидачів та Долина були єдиними інвестиціями державної королівської влади в розвиток сітки міст Жидачівського повіту. Всі інші заснування міст виявилися шляхетськими ініціативами. Найранішою з них стала локація Стрілищ, місцевості у власності шляхетської родини Тептуковичів, яка наприкінці XIV – першій половині XV ст. володіла маєтками у кількох повітах Руського воєводства. Власники Стрілища (пізніше місто отримало назву Нові Стрілища) Василь та Прокоп Тептуковичі отримав 22 листопада 1417 р. королівський привілеї на переведення села, що знаходилося на той час у Жидачівському повіті, на магдебурзьке право²⁸. За привілеєм у містечку встановлювався тижневий торг по четвергам, а власники отримали право знімати мито: від кожного завантаженого товаром воза по півгрошику, від порожнього воза – по 4 денарія, від вола – по квартнику, від вівці – по 2 денарія²⁹. Цікаво, що у цьому привілеї король Владислав Ягайло впровадив обмеження для користування юрисдикцією магдебурзького права тільки для католиків³⁰. Однак у заселеному краї переважно українським насе-

виклади історії міста: *Piestrak F.* Szkic monograficzny salin Dolińskich. – Lwów, 1907; *Kostrowiecka J.* Z przeszłości Doliny. – Dolina, 1936.

²² Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś. – Wrocław etc., 1974. – Cz. 5. – S. 31–32 (nr 1172).

²³ *Szyszka J.* Formowanie i orgazacja dóbr monarszych w ziemi lwowskiej od połowy XIV do początku XVI wieku. – Kraków, 2016. – S. 145.

²⁴ Описи королівщин в руських землях XVI віку. Люстрації земель Перемиської й Сяноцької. – С. 67.

²⁵ *Matricularum Regni Poloniae summarium* / Wyd. T. Wierzbowski. – Warszawa, 1905. – T. 1. – N 1359.

²⁶ AGAD. ASK, I, ks. 20, k. 201v. (1510); 490v. (1512). Згідно з останнім записом, місто не сплатило податку, оскільки було спалено татарами (*crematum per Tartaros*).

²⁷ AGAD. MK, ks. 38, k. 297.

²⁸ *Materiały archiwalne, wyjęte głównie z Metryki litewskiej od 1348 do 1607 r.* / Wyd. A. Prochaska – Lwów, 1890. – S. 24–26 (nr 35).

²⁹ *Ibid.* – S. 25.

³⁰ Див. детальніший аналіз на широкому джерельному матеріалі: *Janeczek A.* “Exceptis Schismaticis”: upośledzenie Rusinów w przywilejach prawa niemieckiego Władysława Jagiełły // *Przegląd Historyczny.* – Warszawa, 1984. – R. LXXV. – S. 527–542.

ленням, при порівняно слабкому колонізаційному руху із Заходу цей принцип застосовувався в дуже обмеженому вигляді, переважно при обранні до міських органів влади майже виключно прибулих поляків, чехів чи німців.

Стрілища сильно потерпіли під час татарських нападів початку XVI ст., коли місто було спалене (*per Tataros funditus vastate*)³¹. Адміністративна приналежність Стрілищ змінилася у другій половині XVI ст., коли це місто та навколишні села відображені в податкових реєстрах Львівського землі³².

Ходорів (Ходорівстав) став четвертим міським центром, після Жидачева, Долини та Стрілищ, що добився отримання міських прав. Це сталося 26 січня 1436 р., коли власник тодішнього села Дмитро з Ходорівставу домігся у молодого короля Владислава III Варненчика привілею на локацію міста на магдебурзькому праві³³. Міський ярмарок встановлювався на католицьке свято Божого Тіла у літі, а тижневі торги – по вівторках. Цікаво, що у податкових реєстрах початку XVI ст. місто не згадується, за винятком списків чопового податку 1526 р.³⁴ Причиною могло бути бажання власника Ходорова уникнути оподаткування через знищення міста внаслідок частих, особливо у той час, нападів татарських або молдавських військ³⁵.

На початку XVI ст. багаті місцеві шляхетські родини спромоглися на розбудову кількох міст на території історичної Жидачівщини. 12 березня 1510 р. король Сигізмунд I на прохання шляхетного Михайла Диниловича переніс село Дзуров (Журів) у Жидачівському повіті на німецьке право та дозволив локувати містечко (*oppidum*)³⁶. Територія міста мала збігатися з попередніми межами села, але усовувалися всі польські чи руські права або звичаї, встановлювалася судова автономія міщан на чолі з війтом. В економічній ділянці містечко могло проводити тижневі торги по суботам з правом вільної торгівлі приїжджих та місцевих мешканців та купців.

³¹ Źródła dziejowe. – Warszawa, 1902. – Т. XVIII, cz. 1. – S. 166 (1515).

³² AGAD, ASK, I, ks. 19, k. 174v (1552); Źródła dziejowe. – Warszawa, 1902. – Т. XVIII, cz. 1. – S. 62 (1578).

³³ Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові: 1233–1799 / Упор. О. Купчинський, Е. Ружицький. – К., 1972. – № 390 (підтвердження локаційного документу від 20 жовтня 1524 р.). Положення цього надання див. також: *Калинець Л.* Місто над ставом [Ходорів]. – Львів, 1997. – С. 10–11.

³⁴ *Janeczek A.* Miasta pruwatne na Rusi Koronnej do końca XV wieku // *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych.* – Poznań; Warszawa, 2016. – Т. 77. – S. 171.

³⁵ Про татарські напади на українські та польські землі у раньомодерний час детальніше див.: *Horn M.* Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605–1633 na Ruś Czerwoną. – Warszawa, 1964; *Дашкевич Я.* Ясир з України (XV – перша половина XVII ст.) як історико-демографічна проблема // *Український археографічний щорічник.* – К., 1993. – Т. 2. – С. 40–47.

³⁶ AGAD, MK, ks. 23, s. 839–840. Див. також: *Кісь Я.* Виникнення і розташування міст на території Руського і Бельзького воєводств від XIV до середини XVII ст. // *Архіви України.* – К., 1968. – № 1. – С. 39.

Наступного 1511 р. з королівської канцелярії вийшов інший локаційний привілей на заснування нового містечка, що спочатку носило назву Дідушичі, а після 1520 р. – Соколів.³⁷ Нове містечко стало природнім центром компактного майнового ключа шляхетської родини Дідушицьких, що розташовувалися вздовж середньої течії річки Свічі. Зрозуміло, що ініціатором видання документу та заснування нового міста став представник Дідушицьких – Іван. Основні положення грамоти нагадують подібні в привілеї для Журова, але є кілька відмінностей. Містечко засновувалося біля села Дідушичі, а не на місці попереднього сільського поселення. Судова адміністрація очолювалася не війтом, а – солтисом (*scultetus*). До тижневих торгів по четвергах Дідушичі (Соколів) отримали також ярмарок восени на католицьке свято Михайла (29 жовтня).

Монастирець став містом з магдебурзьким правом за привілеєм від 25 лютого 1530 р.³⁸ Дозвіл короля на побудову міста біля свого села Монастир отримав дідич Журавна, шляхетний Станіслав Журавінський (Жоравінський). Положення грамоти вигідніше відрізнялися від попереднього надання на заснування Соколова. Король звільняв міщан новозаснованого міста від сплати усіх податків на 12 років, за винятком чопового (шинкування алкогольних напоїв). Локаційний процес протікав не цілком гладко, коли у реєстрі поборового податку 1552 р. Монастирець фігурує серед сільських поселень Жидачівського повіту з 10 кметями та одним млином³⁹. Втім вже під час сплати шосового податку 1564 р. Монастирець внесений до категорії міст з мізерною сплатою 2 зл. податку⁴⁰.

За припущеннями місцевих дослідників, Журавно володіло правами міста раніше, ніж отримало статус магдебурзького міста⁴¹. Перша згадка про місто як «*orridum*» датується 1516 р. у одному з податкових реєстрів⁴². Надання магдебурзьких прав Журавну 26 січня 1563 р.⁴³ було, очевидно, повторним наданням, оскільки не зберігся попередній привілей. Ініціаторами видання локаційного привілею у 1563 р. стали брати Себастьян та Франциск Журавінські. Цікаво, що одночасно цими багатими шляхтичами були локовані два містечка у Львівській землі:

³⁷ AGAD. MK, ks. 25, s. 33–34.

³⁸ Ibid. MK, ks. 44, s. 399. Див. також: *Szczygiel R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku.* – Lublin 1989. – S. 271–272. Маврицій Горн плує локацію Монастирця Жидачівського повіту з локацією у 1563 р. Монастиря (Тадані) Львівської землі, див.: *Horn M. Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej w latach 1501–1648 // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu.* – Ser. A. Historia: t. 13. – Opole, 1975. – S. 40–41.

³⁹ AGAD. ASK, ks. 19, k. 196v.

⁴⁰ Ibid. K. 238.

⁴¹ *Ягнищак В.* Герб і Хоругва Журавна // Галицька брама. – Львів, 1996. – № 13 (березень). – С. 3.

⁴² *Szczygiel R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku.* – Lublin 1989. – S. 277. Тут же відготовано згадки про Журавно і в подальших податкових реєстрах 1526, 1530, 1538, 1541 рр., що безсумнівно вказували на його статус як міста.

⁴³ AGAD. MK, ks. 97, k. 34.

Яричів та Княгинечі, документи про які були внесені до книг Метрики Коронної у Варшаві одночасно. У Журавні встановлювалися два ярмарки: літом на свято Зіслання Святого Духа та восени на свято Різдво Пречистої Діви Марії (8 вересня), а також тижневі торги – по вівторках (подібно як у Ходорові). Як і в Монастирці, міщани та жителі Журавна звільнялися від сплати податків на 12 років.

Найсуперечливішим виявилось заснування Роздола шляхтичем Матієм Чернейовським наприкінці 60-х рр. XVI ст.⁴⁴ У Львівській землі мала проводитися люстрації королівських земель і королівські урядовці у 1569 р. виявили на королівських державних землях (йшлося про ліси) появу нового містечка. Львівський староста Миколай Гербурт з Фульштина подав на власника Роздола до королівського суду, вимагаючи повернення ним збитків до королівської скарбниці на суму, пораховану «до 20 тис. злотих»⁴⁵. Урядники з боку львівського старости на засіданні королівського асесорського суду у 1571 р. мотивували цю суму зменшенням прибутків від платні за вруб в королівські ліси, «жировщини» та інших податків й повинностей, належних з державних земель. Королівський суд вирішив, що докази оскаржуючої сторони виявилися недостатні, і звільнив Чернейовського від усіх закидів старости. Справа ще протягнулася п'ять років, поки новий король Стефан Баторій не підтвердив 17 серпня 1576 р. цей судовий вирок, залишивши таким чином Роздол за Чернейовським. Це рішення стало відправною точкою для існування міста, хоч судова справа могла ще довго тривати. Місто Розділ фігурує у реєстрах поборового податку у 1578 р. Далі Розділ успішно розвивався, особливо, коли потрапив у власність до магнатської родини Жевуських у XVII ст., хоч отримав формально магдебурзьке право тільки 5 січня 1745 р.

* * *

Як можна оцінити міську сітку Жидачівщини у XIV–XVI ст., яка була досить рідкою, у порівнянні не тільки з у порівнянні з Львівською землею, а навіть з сусіднім Галицьким повітом? На мою думку, відповідь на це питання може дати довгий ряд орендних документів, що підписувався польськими королями щодо Жидачівщини, почавши з XV ст. Першим документом з цього ряду стала грамота Владислава Ягайла від 16 серпня 1431 р. дарування Жидачівського повіту з містом Долина та селом Гродзище із записом на них 1 тис. гривень мазовецькому князю Земовиту Земовитовичу⁴⁶. Такий щедрий дар став винаго-

⁴⁴ Про Розділ детально написав: *Войтович Л.* Розділ: столиця “Української Швейцарії” на Дністрі // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 9. – Дрогобич, 2005. – С. 234–256.

⁴⁵ Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові: 1233–1799 / Упор. О. Купчинський, Е. Ружицький. – К., 1972. – № 662. Обляту в книги Метрики Коронної див.: AGAD. MK, ks. 115, k. 72v–73v.

⁴⁶ AGAD. MK, ks. 10, k. 5. Перест: *Matricularum Regni Poloniae summarium* / Wyd. T. Wierzbowski. – Warszawa, 1905. – Т. 1. – N 57 (Supplement)

родою королівському васалу за участь у війні з попереднім власником Жидачівського уділу князем Свидригайлом Ольгердовичем.

Земовит помер у 1442 р. без чоловічого спадкоємця, Жидачівський уділ перейшов до прямих коронних володінь, але фінансові питання не були вирішені. Син Ягайла Казимир IV видав краківському каштеляну та старості Яну з Чижова грамоту від 31 жовтня 1456 р., за якою він записав 1 тис. гривень на Жидачеві з селами⁴⁷. До видання цього документу Ян з Чижова у 1448 р. отримав номінацію на посаду жидачівського старости⁴⁸. Через сім років у 1463 р. король записав вже 1 тис. угорських золотих на Жидачеві та Долині з селами та жупами потужному магнату Анджею Одровонжу, руському воєводі та львівському старості⁴⁹.

Видатки королівського двору на війни та адміністративні витрати зростають, а Жидачів та Долина з навколишніми королівщинами швидко стають обкладеними новими поважними сумами. У 1471 р. Казимир IV до попередніх сум додав ще 1100 угорських золотих, записаних вже іншому королівському фавориту краківському воєводі Яну з Пильчі. Він також пообіцяв польському магнату, що у випадку неповернення 4063 угорських золотих, виданих його сину Казимиру на похід в Угорщину, він надасть ввід у державу (*tenuta*) Жидачів на цю суму⁵⁰. Причому на повернення суми король встановив нереальний термін – рік. Зрозуміло, що монарх не зміг знайти таку значну суму, тому виходом з ситуації став пошук нових власників боргу, що сплачували попередні заборгованості.

З кінця XV ст. і упродовж першої половини XVI ст. Жидачів, Долина та навколишні села переходять в орендні відносини до родини Паневських, які на довгі роки стали кредиторами короля, а Жидачів, Долина з іншими королівськими маєтками сприймали фактично як свою власність. Спочатку посаду старости займав Фелікс з Панева упродовж 1476–1488 рр. А після смерті цю посаду одночасно стали займати з 9 січня 1495 р. шість його синів: Авкт (Адавкт), Ян, Вацлав, Єжи, Якуб та Дзерслав⁵¹. Ще у 1544 р. Єжи з Панева та його племінник Мельхіор вказані як жидачівські старости, яким король подарував доживотне

⁴⁷ Ibid. MK, ks. 11, k. 253, 318. Perest: *Matricularum Regni Poloniae summarium*. – Т. 1. – N 366.

⁴⁸ *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka): Spisy / Opr. K. Przyboś. – Wrocław etc., 1987. – S. 182.*

⁴⁹ Ibid. MK, ks. 11, k. 400-401. Perest: *Matricularum Regni Poloniae summarium*. – Т. 1. – N 638.

⁵⁰ Ibid. MK, ks. 12, k. 21, 47. Perest: *Matricularum Regni Poloniae summarium*. – Т. 1. – N 697, 700.

⁵¹ *Matricularum Regni Poloniae summarium / Wyd. T. Wierzbowski. – Warszawa, 1910. – Т. IV, cz. 1. – Т. IV/1. – N 9931. Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka): Spisy / Opr. K. Przyboś. – Wrocław etc., 1987. – S. 183; Szyszka J. Formowanie i organizacja dóbr monarszych w ziemi lwowskiej od połowy XIV do początku XVI wieku. – S. 467.*

право щодо Жидачівського замку з селами та митом у Долині⁵². Дійшло до того, що королівські міста та маєтки записуються як віно (*dos*). Так, згаданий Єжи з Панева у 1545 р. отримав королівський дозвіл на запису віна своїй дружині Анні з Фульштина на своїх частках у Жидачівському замку та інших селах повіту⁵³. Жидачівські євреї отримують з ласки короля шляхтичів на збирачів податків переважно заслужених вояків, що на законних підставах стягували з них королівські чинші. Зрозуміло, при такій оренді податків траплялися зловживання, які не могли покращити матеріального становища єврейського населення.

Отже, при помітній слабкості королівської влади, як політичної, так і економічної, Жидачівський повіт не міг успішно розвиватися. Форма оренди міст, замків, жуп, інших маєтків на користь шляхти як приватних осіб, що одночасно займали посади жидачівського старости, негативно позначалася на розвитку регіону. Міська сітка Жидачівського повіту слабо розвивалася, у порівнянні з сусідніми повітами, наприклад Галицьким. Інвестицій не вистачало не тільки у королівській адміністрації, але й місцевих шляхтичів, які не дорівнювалися своїми прибутками та впливами польських магнатів. Про такий сумний стан додатково засвідчив унікальний документ про королівський дозвіл у 1504 р. чеському інженеру Яну з Ганчкової Гори під час його перебування у Жидачеві на право пошуку мінералів будь-де у королівстві⁵⁴. Чеський підприємець міг безперешкодно розшукувати копалини золота, срібла, міді, олова за звичаями та правилами, прийнятими у Чехії та Угорщині. Втім ніяких результатів його експедиції ми не знаходимо, що й зрозуміло: прогресивні модерні промисли та технології не могли розвинутися у регіоні з консервативним політичним устроєм.

Станом на другу половину XVI ст. Жидачівський повіт займав одні з останніх місць серед інших повітів регіону за кількістю міських поселень, їхньої густиною на площу, щодо числа будинків, кількості жителів та інших демографічних та соціальних показників⁵⁵. Александер Яблонівський на підставі даних шосового податку 1578 р. обчислив чисельність населення у містах Жидачівського повіту. За його підрахунками з використанням умовних множників на одиницю сплати податку у Жидачеві мешкало 420 осіб, у Долині та Соколові – по 330, у Роздолі та Ходорові – по 280, у Журавні – 210, а в Монастирці – 140 жителів⁵⁶.

⁵² AGAD. MK, ks. 66, k. 253. Регест: *Matricularum Regni Poloniae summarium*. – Т. IV/1. – N 21458.

⁵³ *Ibid.* MK, ks. 67, k. 247. Регест: *Matricularum Regni Poloniae summarium*. – Т. IV/1. – N 21919.

⁵⁴ *Ibid.* MK, ks. 20, k. 176–176v. Регест: *Matricularum Regni Poloniae summarium* / Wyd. T. Wierzbowski. – Warszawa, 1907. – Т. 2. – N 1215. Серед ймовірних місць існування металів у документі згадувалися королівські ліси біля Стільська у Львівській землі.

⁵⁵ *Jablonowski A. Polska XVI wieku pod wzgledem geograficzno-statystycznym*. – Т. 7, cz. 2: *Ziemie ruski. Ruś Czerwona*. – S. 71, 200, 208–209.

⁵⁶ *Idem.* S. 200. Автор взяв до уваги дані тільки семи міст, випустивши з поля зору Жури.

Підсумовуючи, констатуємо, що протягом XIV–XVI ст. у Жидачівському повіті існувало дев'ять міських поселень. З них два – Жидачів та Долина – були інвестиціями королівської влади, а шість інших (Стрилица, Ходорів, Журів, Соколів, Монастирець, Журавно, Розділ) функціонували як приватні міста. Міста повіту, що знаходився у підгірському прикарпатському регіоні, не перебували на інтенсивних торгових шляхах Руського воєводства в напрямку до Молдавського князівства та Османської Порти, що проходили дещо східніше. Міські функції обмежувались, здебільшого, обслуговуванням місцевого ринку та обороною від нападів з півдня з боку, насамперед, татар і рідше молдавських військ. Важливим гальмуючим фактором для розвитку міської сітки стала відсутність потужних магнатських родин, що вклали б значні інвестиції у розвиток повіту. З огляду на ці обставини, Жидачівський повіт залишався одним з найменш урбанізованих регіонів Руського та Белзького воєводств у досліджуваній період.

References

- Akta Grodzkie i Ziemskie. (1875). Lwów.
- Dąbkowski, P. (1939). Podział administracyjny województwa ruskiego i belzkiego w XV w. Lwów.
- Dybek, E. (2004). Lokacje na prawie niemieckim na ziemi Przemyskiej w latach 1354–1434. Lublin.
- Fenczak, A. (1997). Lwów i Przemyśl. Z rozważań nad fazami rozwojowymi procesów wprowadzenia prawa niemieckiego w ośrodkach Rusi Halicko-Włodzimierskiej w XIII i XIV wieku. In *Rocznik Przemyski*, (T. 33, z. 2). S. 57–66
- Horn, M. (1974). Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej do końca XV w. In *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, (T. 35). Poznań, S. 49–74
- Horn, M. (1975). Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej w latach 1501–1648. In *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu*. Ser. A. Historia: t. 13. Opole, S. 40–41.
- Horn, M. (1964). Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605–1633 na Ruś Czerwoną. Warszawa.
- Jabłonowski, A. (1903). Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – T. 7, cz. 2: Ziemie ruski. Ruś Czerwona. In *Źródła dziejowe*, (T. XVIII, cz. 2). Warszawa.
- Janeczek, A. (1984). “Exceptis Schismaticis”: upośledzenie Rusinów w przywilejach prawa niemieckiego Władysława Jagiełły. In *Przegląd Historyczny* (R. LXXV). Warszawa, S. 527–542.
- Janeczek, A. (2006). Faktorie, powiaty i dwory. Trzy sfery miejskiego ruchu lokacyjnego na Rusi Czerwonej (XIII–XV wiek). In *Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej / Red. C. Buśko, M. Goliński, B. Krukiewicz*. (Acta Universitatis Wratislaviensis, t. 2985). Wrocław, S. 421–445
- Janeczek, A. (2016). Miasta prywatne na Rusi Koronnej do końca XV wieku. In *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, (T. 77). Poznań; Warszawa, S. 143–178.

Janeczek, A. (1978). Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej w XIV–XVI w. In *Przegląd Historyczny*, (T. 69. Z. 4). Warszawa, S. 597–622.

Kaindl, R. (1910). Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes in Galizien. In *Archiv für österreichische Geschichte*, (Bd. 100). Wien.

Kaminska, K. (1990). Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. (Studium historyczno-prawne). Toruń.

Kostrowiecka, J. (1936). Z przeszłości Doliny. Dolina.

Malczewski, J. (2006). Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.: powstanie, zagospodarowanie, układy przestrzenne. Rzeszów.

Materiały archiwalne, wyjęte głównie z Metryki litewskiej od 1348 do 1607 r. (1890). Lwów.

Wierzbowski, T. (wyd.) (1910). *Matricularum Regni Poloniae summarium*. T. IV, cz. 1. – T. IV/1. Warszawa.

Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka): Spisy. (1987). Wrocław etc.

Wierzbowski, T. (wyd.). (1905). *Matricularum Regni Poloniae summarium*. T. 1. Warszawa, 1905.

Piestrak, F. (1907). Szkic monograficzny salin Dolińskich. Lwów.

Przyboś, K. (1999). Granice ziemi lwowskiej (wraz z powiatem żydaczowskim). In *Rocznik Przemyski* T. 45, z. 4: Historia. Przemysł.

Przywilej lokacyjny miasta Jarosława z 1375 roku. (1995). Jarosław.

Rychlik, I. (1930). Kościół kolegiaty Wszystkich Świętych w Jarosławiu. Jarosław.

Szczygieł, R. (1989). Lokacje miast w Polsce XVI wieku. Lublin.

Szyszkła, J. (2016). Formowanie i organizacja dóbr monarszych w ziemi lwowskiej od połowy XIV do początku XVI wieku.

Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka): Spisy / Opr. K. Przyboś. – Wrocław etc., 1987. – S. 23, 182.

Werdt. C. von. (2006). *Stadt und Gemeindebildung in Ruthenien: Okzidentalisation der Ukraine und Weissrusslands im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit*. Wiesbaden.

Zbiór dokumentów małopolskich. Cz. 5. (1974). Wrocław etc.

Źródła dziejowe. (1902). T. XVIII, cz. 1. Warszawa.

Vojtovy`ch, L. (2010). Zhy`dachivs`ke knyazivstvo U Ivan Vy`govs`ky`j: zbirny`k statej naukovoyi konferenciyi, pry`svyachenoyi 350-littyu Konotops`koyi by`tvy`. L`viv, S. 40–44

Papa, I. (2012). Zhy`dachivs`ke knyazivstvo (1393–1442) i Gedy`minovy`chi: spirni py`tannya istoriyyi. U Fortecya: zbirny`k zapovidny`ka “Tustan”. Kn. 2. L`viv, S. 177–184.

Vojtovy`ch, L. (2010). Zhy`dachivs`ke knyazivstvo U Ivan Vy`govs`ky`j: zbirny`k statej naukovoyi konferenciyi, pry`svyachenoyi 350-littyu Konotops`koyi by`tvy`. L`viv, S. 40–44.

Vojtovy`ch, L. (2005). Rozdil: stoly`cya “Ukrayins`koyi Shvejczariyi” na Dnistri U Drogoby`cz`ky`j krayeznavchy`j zbirny`k. Vy`p. 9. Drogoby`ch, S. 234–256.

Goshko, T. (2002). Nary`sy` z istoriyyi magdeburz`kogo prava v Ukrayini XIV – poch. XVII st. L`viv.

- Grushevs'kyj, M. (1993). Istorija Ukrainy -Rusy'. T. 5. Ky'viv.
- Dashkevych, Ya. (1993). Yasy'r z Ukrainy' (XV – persha polovy'na XVII st.) yak istory'ko-demografichna problema. U Ukrainy's'ky'j arxeografichny'j shhorichny'k. T. 2. Ky'viv, S. 40–47.
- Kaly'necz', L. (1997). Misto nad stavom [Xodoriv]. L'viv.
- Kapral', M. (2004). Zhy'dachivs'ky'j povit L'vis'koyi zemli v XVI stolitti (za materialamy' poborovy'x reyestriv). U Do dzherel. Zbirny'k naukovy'x prac' na poshanu Olega Kupchy'ns'kogo z nagody' jogo 70-richchya. T. 1. Ky'viv, L'viv, 2004. S. 546–565.
- Kapral', M. (1999). Pry'vilej 1356 r. yak povtorne nadannya magdeburz'kogo prava dlya mista L'vova. U L'viv: misto, suspil'stvo, kul'tura. T. 3. Visny'k L'vivs'kogo universy'tetu. Seriya istory'chna. Special'ny'j vy'pusk. L'viv, S. 11–21.
- Katalog pergamentny'x dokumentiv Central'nogo derzhavnogo istory'chnogo arxivu URSR u L'vovi: 1233–1799. (1972). Ky'viv.
- Kis', Ya. (1968). Vy'ny'knennya i roztashuvannya mist na tery'torii Rus'kogo i Belz'kogo voyevodstv vid XIV do seredy'ny' XVI st. U Arxivy' Ukrainy'. (1). Ky'viv, S. 35–41
- Koby'lec'ky'j, M. (2008). Magdeburz'ke pravo v Ukraini. L'viv.
- Kry'kun, M. (1990). Poshy'rennya pol's'kogo administraty'vno-tery'torial'no-go ustroyu na ukraiy's'ky'x zemlyax. U Problemy' slov'yanoznavstva. (Vy'p. 42). L'viv, S. 24–32
- Kry'kun, M. (1994). Zems'ki uryady' na ukraiy's'ky'x zemlyax u XV–XVIII st. U Zapy'sky' Naukovogo tovary'stva im. Shevchenka. (T. 228). L'viv, S. 65–66.
- Grushevs'kyj, M. (upor.). (1897). Opy'sy' korolivshhy'n v rus'ky'x zemlyax XVI viku. Lyustraciyi zemel' Peremy's'koyi j Syanocz'koyi. U Zherela do istoriyi Ukrainy'-Rusy'. L'viv, S. 66–67
- Yagnishhak, V. (1996). Gerb i Xorugva Zhuravna U Galy'cz'ka brama. (# 13 (berezen')). L'viv, S. 3.

Myron Kapral

TOWNS OF THE ZHYDACHIV DISTRICT IN THE 14–16TH CENTURIES

The article deals with urban net of the Zhydachiv district of the Lviv land from the Ruthenian voievodship in the late middle ages and early modern period. Two main towns Zhydachiv and Dolyna were investments of royal power, and six others (Strilyshcha, Khodoriv, Dzhuriv, Sokoliv, Monastyrnets, Zhuravno, Rozdil) functioned as private cities. The towns of the district, located in the Precarpathian region, situated not on the intensive trade routes of the Ruthenian Palatinate (Ruske voievodstvo) in the direction to Moldavian Principality and the Ottoman Porte, which led somewhat eastward. Their functions were limited, for the most part, to servicing the local market and defense against attacks from the south, first of all, Tatars and less Moldavian troops. An important restriction to the development of the city network was the lack of powerful magnate families who could invest in the development of the region. Having these circumstances, the Zhydachiv district remained one of the most weak in the urban development of the all districts in the Ruthenian voievodship during the 14–16th centuries.

Key words: the Zhydachiv district, Ruthenian voivodship, the Lviv land, Zhydachiv, Dolyna, urban location, urbanization.